

बुद्धीचे उर्वरित प्रकार

श्रीमद् नामचैतन्य भानुदास

दि. २४-०३-२००९

दैनिक सकाळ, मुंबई यांच्या सौजन्याने

आता आपण शास्त्रात उल्लेखिलेल्या सदसद्विवेकबुद्धी, निश्चयात्मकबुद्धी, बहुशाखाबुद्धी, सूक्ष्मबुद्धी यांचा विचार करू. सत+असत्+विवेकबुद्धी=सदसद्विवेकबुद्धी. योग्य-अयोग्यतेचा विचार करून निर्णय घेणं आणि घेतलेला निर्णय संयमाने पाळणं म्हणजे सदसद्विवेकबुद्धी होय. निश्चयात्मकबुद्धी - निश्चयात्मकबुद्धीची माणसं एकदा घेतलेल्या निर्णयापासून तसूभरही ढळत नाहीत. 'शेंडी तुटो की पारंबी' या वृत्तीची ती माणसं असतात. फार फार तर निर्णय घेईपर्यंत साधक-बाधक विचार करतात. एकदा का निर्णय घेतला की त्यावर ते ठाम असतात. मग परिणाम काहीही होवो. बहुशाखाबुद्धी-विचार करणं ही देखील बुद्धिचीच एक प्रक्रिया आहे. सामान्य माणसाचे विचार क्षणाक्षणाला बदलत असतात. मात्र एकावेळी तो एकच विचार करत असतो. पण क्रिया मात्र एकाचवेळी अनेक करता येतात. समजा, आपण रस्त्यातून जात आहोत, त्यावेळी आपण समोर बघत असतो, चालत असतो, रस्ता क्रॉस करत असतो पण लक्ष मात्र बरोबर चालणाऱ्या मित्र-मैत्रिणीशी होणाऱ्या संभाषणावर केंद्रित झालेलं असतं. या प्रक्रिया मेंदूच्या विविध केंद्रांमार्फत चालू असतात. टी.व्ही. वर मी एक कार्यक्रम पाहिला होता त्यात एक व्यक्ती तोंड, दोन हात आणि दोन पायांनी आठ वाद्यं वाजवत होती. ते ही एकाच वेळी भिन्न भिन्न तालात. याचाच अर्थ ती व्यक्ती एकाच वेळी आठ ठिकाणी लक्ष केंद्रित करत होती. हे सर्वसामान्यांना अशक्यप्रायच आहे. एकाच वेळी अनेक ठिकाणी लक्ष केंद्रित करणं हेच बहुशाखाबुद्धिचं लक्षण आहे. या व्यक्ती अष्टावधानी असतात. आतापर्यंत, आपण पाहिलेल्या सर्वच बुद्धिंचा मेंदूशी घनिष्ठ संबंध असतो. त्यामुळेच बुद्धिचं पर्यायाने मनाचंही स्थान मेंदूच आहे असा संभ्रम होणं स्वाभाविकच आहे. मन ही एक अतिसूक्ष्म आणि प्रभावी शक्ती आहे. अशा त्या मनाचेच आकलन आणि प्रतिसाद हे गुणधर्म आहेत. मनाच्या आकलन आणि प्रतिसाद या प्रक्रियांनाच बुद्धी असं म्हणावं लागेल. मन अतिसूक्ष्म असेल तर अर्थातच त्याची प्रक्रियाही अतिसूक्ष्मातच असणार. 'सूक्ष्मबुद्धी' हा बुद्धिचा प्रकार समजावून घेण्याआधी इतर बुद्धिंचा ज्या मेंदूशी संबंध येतो तो मेंदू या सदरात थोडक्यात पाहू.